

Píše Jiří Opelík

(E*forum, 25. 07. 2018)

Ukázka

V 10. čísle loňského ročníku brněnského literárního časopisu **Host** vyšel nezvyklý čapkovský příspěvek: nezvyklý proto, že má podobu filmového scénáře. Jeho ústřední ideu - pojmenovat, „čím byla a čím pořád, navzdory všemu, je nebo může být česká demokracie. Co je její esencí“ - vymyslel producent Jakub Červenka, evidentně podnícen poptávkou po dílech schopných přispět v letošním říjnu k oslavám 100. výročí obnovení české státnosti. Zároveň s touto ideou dostavil se mu i nápad na postavy, jež by byly s to tuto ideu „unést“ a ideálně reprezentovat. Nakonec seznal, že vystačí se dvěma: s prezidentem T. G. Masarykem a „jeho“ spisovatelem Karlem Čapkem. Sepsáním scénáře pověřil pak plodného a úspěšného autora esejů, literatury faktu a v poslední době i televizních scénářů **Pavla Kosatíka** (*1962), který ho patrně přesvědčil jak svým trvalým zájmem o významné osobnosti i události českých dějin, tak schopností obratné popularizace a smyslem pro aktuálnost, pro „objednávku“ doby. Uvedené zadání a obsazení dalo se realizovat pouze na platformě pospolitého debatního dlení obou postav, dlení, jež v reálu kdysi vyvrcholilo jejich spoluprací na knize *Hovory s T. G. Masarykem*. Nedivíme se tedy, že právě tato kniha inspirovala titul i podtitul Kosatíkova scénáře (***Ta kniha nevyjde! Co nebylo v Hovorech s TGM***) a že mu navíc poskytla i rozjížděcí dramatický motiv a trvalý přísun motivického paliva. Ukázka otištěná v *Hostu* obsahuje šest obrazů (1. a 10. až 14., patrně závěrečný), nelze se tedy prozatím vyslovit k celku scénáře. Ale měl-li už autor potřebu seznámit čtenářskou veřejnost aspoň s částí připravovaného díla - předpokládáme, že s částí reprezentativní povahy -, bude jistě dovoleno vyslovit se ke scénáři rovněž předběžně a rovněž torzovitě.

Z přetištěného úryvku lze usoudit, že scénář je učebnicově postaven na jednotě místa, času a děje: časem je několik hodin dne 26. září 1928, místem park Masarykova letního zámeckého sídla ve slovenských Topolčiankách, děj je cele uložen do dialogu obou figur. Vstupní situace je takříkajíc vyšponovaná. Jak se tu dílem říká a dílem neříká, Čapkův celozáříjový pobyt právě kulminuje, neboť zítra odjíždí, avšak s dobrým pocitem, že „Jsme na konci, s tou knihou“. Leč Masaryk je rozladěn, protože ho Čapek vyrušuje, právě když v altánu píše, pouštěje si na gramofonu dobový hit Ramona (!), milostný dopis své pozdní lásce Oldře Sedlmayerové, přestože ta má na zámek dorazit už pozítří. Z mraku rozladění pak snadno sjede blesk striktního zákazu: „Ta kniha nevyjde.“ Knihu netřeba vyvolat jménem, ale specifický důvod jejího zavržení už pojmenován být musí: prezidentovým dětem Janovi a Alici/Elis a vůbec prý „spoustě dalších lidí“ na ní silně vadí „ta kapitola, kde mluvím o lásce a manželství“. („Já s nimi

nesouhlasím,“ povídá nejdřív Masaryk, ale o pár řádek níže čteme: „Nechce to Elis. Ani jiní. A nechci to ani já...“) Čapek je nečekaným zákazem zničen, ale jako by to nestačilo, musí být Masarykem navíc nelítostně ponížen výroky jako „Je po kšeftě“, „Byla to příležitost. Nevyužil jste jí“, „Chtěl jste si na tom udělat jméno“. Zarážející je, že nic z řečeného není pravda. 26. září 1928 nešlo žádné *Hovory* zakazovat, neboť neexistovaly, Čapek teprve dokončoval první ze tří dílů, podávající Masarykovu biografii jen po jeho odchod z Vídně do Prahy (1882) – *Věk mladosti* pak vyšel k Vánocům. Neexistoval však ani důvod k zakazu, neboť pohoršení budící (7.) kapitola byla sepsána až pro 3. díl *Myšlení a život* a byla z knihy vyřazena na základě veta Masarykových dětí – Čapek veto akceptoval – teprve po dokončení tohoto dílu v únoru 1935, aniž to v nejmenším ohrozilo jeho vydání. (Ostatně neexistuje jediný doklad toho, že by Masaryk za tu dlouhou dobu osmi let, kdy celek *Hovorů s T. G. Masarykem* vznikal, společný literární projekt jakkoli zpochybnil, či dokonce hodlal zrušit.) V září 1928 byl vztah mezi Masarykem a Čapkem idylický: Masaryk ještě chodil mezi pátečníky, Čapek nebyl ještě tolik stržen osobností Švehlovou, Jan Masaryk a Olga Scheinpflugová se ještě o sebe neucházeli. Není ani pravda, že kniha byla nápadem Masarykovým: Čapek její genezi podrobně evokoval v eseji *Mlčení s T. G. Masarykem*, korunujícím souhrnné, definitivní vydání *Hovorů* (od 1936).

V uvedeném duchu pokračuje scénář i v dalších otištěných obrazech. Například v *Hovorech* evokuje Masaryk scénku, jak se kdysi, předvolán do ředitelny brněnského gymnázia, zastal svého děvčete natolik energicky, až na ředitele vytáhl pohrabáč. Ve scénáři Čapek Masarykovi tuto scénku připomíná, ale (Kosatíkům) Masaryk ho tam malicherně opravuje: „To byly kleště na uhlí...“ Nebo: Čapek chtěl jet ve válečném roce 1915 do neutrálního Španělska, i zažádal si o pas. Když se to Edvard Beneš nějak dověděl, poprosil Čapka jako svého bývalého univerzitního posluchače, aby cestoval přes Švýcarsko a přitom tam provezl (evidentně Masarykovi) „nějaké papíry“ (Čapek toto setkání později vylíčil ve vzpomínkové glose *Beneš 1915*). Leč rakouské úřady Čapkovi po čase žádost vrátily „s odmítnutím a výstrahou“. Kosatíkům Čapek však Masarykovi ve scénáři tvrdí: „V tom patnáctém roce, ještě než Beneš odešel za vámi bourat Rakousko, jsem jel na cestu do Španěl“ – přestože i po Benešově emigraci Čapek trčel v Praze a nejel nikam. Nebo: V 2. dílu *Hovorů* (*Život a práce*, 1931) vzpomíná Masaryk na svůj návrat z USA do vlasti po skončené válce takto: „Když jsem dostal telegram, že mě doma zvolili prezidentem – – (...) to byla pro mne jen starost: starost s odjezdem, kdo má jet s sebou a tak.“ (Národní shromáždění zvolilo Masaryka prezidentem 14. listopadu a on z New Yorku odcestoval 20. listopadu.) Podle scénáře však Masaryk 26. 9. 1928 prozradil Čapkovi tajemství dosud skrývané: „Řeknu vám, Čapku, co ještě nikdy nikomu... Já jsem se v tom osmnáctém roce nevracel z Ameriky do Evropy jako prezident. Vůbec jsem netušil, že mají v úmyslu mě zvolit...“ Nebo: Rovněž v 2. dílu *Hovorů*, a to v kapitole *S vojáky v Rusku*, Masaryk takto realisticky vysvětluje dilema českých legií v roce 1918: „Nebo vést vyhlazovací boj proti bolševikům: pád carismu, rozklad celé jeho administrace, zrevolutionování ohromné země – s padesáti tisíci (sic!) vojáků se nemohlo potlačit takové velké hnutí, vyvolané neschopností starého režimu!“ Ve scénáři nám však Kosatík supponuje, že 26. 9. 1928 měl Masaryk docela opačný názor, který v *Hovorech* vlastně odvolal: „Ale říkám si,

jestli jsem neudělal chybu tenkrát v Rusku, v sedmnáctém roce. Měl jsem tam dvacet tisíc (sic!) plně vyzbrojených mužů, to bylo v tehdejší situaci dost... Když tak nemůžu usnout, přemýšlím vždycky o tom, jestli jsem v jejich čele neměl spíš táhnout na Moskvu a Petrohrad... Tehdy jsem uvěřil, že se za žádnou cenu nesmíme zaplést do ruských věcí. Ale kdybych se byl tehdy zapletl, možná by dnešní Rusko vypadalo jinak.“ Atd., atd.

Stojí také za to povšimnout si blíže způsobu, jakým scenárista konstruuje promluvy obou protagonistů. Měl by samozřejmě usilovat o to, aby zněly autenticky, ale to je přetěžký úkol. Věrohodnosti Čapkových promluv se Kosatík přednostně snaží dosáhnout tím, že je zakládá na tematicky vyhovujících citátech nebo parafrázích reálných Čapkových textů, jakkoli bez ohledu na jejich původní kontext a dataci. Např. ve scénáři se Masaryk Čapka ptá, co dělal ve válečném roce 1918, a Čapek mu to 26. 9. 1928 objasňuje takto: „Ta doba uvrhla všechny do strašné vnitřní krize. Bylo to hrozné... Ale ta hrůza, víte, měla taky dobrou stránku... Úplně na dně člověk poznal, že má duši... Když jste jenom šťastný, tak to nepoznáte. Tenkrát ale nebyl šťastný nikdo... Díky té válce jsem svoji duši objevil...“ Sečtějšímu čtenáři při těchto slovech okamžitě přijde na mysl dopis z 5. 12. 1917, v němž Karel Čapek básníku S. K. Neumannovi vysvětloval hlubší smysl své knižní prvotiny *Boží muka*: „Ale to myšlenkové, co v knize je, totiž to vysvobození člověka v okamžicích svobody, je - ačkoliv jsem se o to nestaral - patrně posedlost nebo osobní krize a hlavně válečná nálada. Válka vrhla člověka strašně do jeho vlastního nitra; a když byl člověk nejhůře stísněn, cítil v sobě něco neheroického ovšem, vyděšeného a smutného, ale přece svobodného a nezotročitelného, vlastní duši.“ Vidíme, že Kosatík přejal z autentického Čapka základní ideu včetně klíčových slov, ale potom ji už jen rozpustil v plytkém poučování a přibližných opisech. Jiné srovnání: Ve finální, takže zásadní debatě obou protagonistů o Bohu a náboženství Čapek ve scénáři praví: „Představuju si, že Bůh je jedním z nás. Je úplně stejně ubohý jako my. Je všude tam, kde je bolest, bída a těžkosti. Dává se poznat, když nabízí almužnu. Zmenšuje utrpení. Neporoučí hlasem hromu, ale prosí hlasem lidským... Kdo z lidí se potom začne snažit, aby druhým bylo líp, napomáhá i Božímu pořádku světa.“ K této promluvě se Kosatík inspiroval následující pasáží z Čapkovy polemiky s Jaroslavem Durychem na jaře 1927: „Mám-li to říci v termínech náboženství, tedy je to víra, že sloužíš-li člověku, sloužíš bohu. A že všechno, co vede lidské věci k dobrému, je napomáhání a spolupráce při božím provozu světa. Tady nám nepomůže víra, že v bohu je vše dokonalé, nýbrž bolest a zkušenost, že na lidské zemi je všechno tuze těžké, nevykoupené a nedokonalé. Ani bůh se nezjevuje člověku ve své dokonalosti, nýbrž jako někdo, kdo se k tobě osobně obrací o příspěví: proboha, člověče, dej cibulíčku almužnou, abych i já netrpěl hladem člověkovým; narovnej tohle a smíř onohle, aby tu nebylo tolik vzteku a protivenství; já ti neporoučím hlasem hromu, ale prosím tě hlasy lidskými, hlasy chraptivými a tenouninkými, podrážděnými i beznadějnými, kterým můžeš rozumět.“ Kosatík založil tuto promluvu opět na autentickém čapkovském jádérku, ale jinak jde už pouze o přibližné a banalizující tlumočení nádherného Čapkovyho textu scenáristovými vlastními slovy - o překlad do banalštiny. V tomto ohledu není ovšem výjimkou: všude dnes (např. v historizujících televizních scénářích) shledáváme, že autoři nemají sílu

psát tyto promluvy důsledně v osobitém stylu jednotlivých postav, nemluvě už o tom, že je často nechávají říkat věci, které se vymykají jejich povaze, znalostem, angažmá.

Vraťme se však k *Hovorům* jako takovým: je to zpropadená kniha. V Kosatíkově scénáři nepřekáží jen Masarykovi, nýbrž ještě víc scenáristovi samému, vždyť ustavičně musí opravovat to, co údajně zkreslila, a doplňovat to, co údajně zamlčela (to se možná týká Masarykových soudů o některých „mužích 28. října“ a jiných vůdčích popřevratových politicích, jak je podává 10. a 11. obraz), zkrátka musí vést ustavičnou polemiku s její omylnou nebo děravou pamětí – na tom staví scénář svou existenci. Scenárista přitom prokazatelně nedbá ověřených historických fakt nebo autentických svědectví. Ale proč to vůbec dělá? Uplatňuje takto své (nezadatelné?) právo na tzv. básnickou licenci, chce se snad touto cestou etablovat jakožto umělec, jehož právo na svobodu fantazie je svaté? Nebo má za to, že jedině touto cestou – „nepravdami“ své fikce, vlastní verzí dějin – může tyto dějiny demytizovat (např. TGM nebyl žádný „tatíček“, ale muž krutý a autoritativní, Karel Čapek byl jen jeho patolízalský ocásek) a nalít tak národu čistého vína? Já si myslím, a patrně nejsem sám, že v historizujících žánrech – a Kosatíkův scénář k nim beze sporu náleží – smí autorova obraznost nezpochybnitelná historická fakta jen domýšlet, dotvořovat v jejich duchu, ale nikoli ignorovat, převracet, opravovat, nahrazovat fiktivními „fakty“, které mají jediného pána: libovolný autorův záměr. Leda že by autor podnikal v oboru tzv. alternativní historie (co by se dělo poté, kdyby určitá historická událost dopadla jinak, než jak skutečně dopadla), ale pochybuji, že by takový druh fikce (respektive sci-fi) mohl být vhodným příspěvkem k oslavě 100. výročí založení Československé republiky.

V průvodním slovu k ukázce filmového scénáře v *Hostu* se slibuje, že „v roce 2018 Český rozhlas odvysílá jeho (rozuměj Kosatíkovu) hru z prostředí Masarykovy rodiny a příštího podzimu autor chystá také knižní životopis Tomáše Garrigua Masaryka“. Těšme se tedy. Nebo se třesme?

(Publikováno ve *Zprávách Společnosti bratří Čapků*, č. 129, červen 2018, Literární příloha, s. III–IV.)

www.ipsl.cz